

[0460]

54. Nijfrysk *greauwen* en *grevel*

Foar 'oerbliuwsel fan útbret fet of spek' brûke wy yn it Frysk ornaris *greauwen* mei dêrnjonken *greven* en *griuwen*, trije foarmen, dy't W. Dykstra yn syn *Friesch Woordenboek I* (1900), s. 473 al kreas byinoar set hat. It Akademy-wurdboek, Ned.-Frysk (1952), s. 141 jowt wol it iental *greau*, *greef*, *griuw* op, mar by my is it wurd in plurale tantum. Dy bineaming moat al yn it Midfryske tiidrek folksriem west ha, hwant E. Wassenbergh tekene dy tusken 1776 en 1802 op as *greeuwen*¹ yn syn foarstúdzje foar in *Idioticon Frisicum*. Yn it lêstneamde wurk, útkommen yn 1802, skriuwt de Frjentsjerter heechlearaer: 'greeuwen. Stukjens vliezig Spek, of Vleesch, welke men, in den Slachttijd, pleegt uittebraaden, en op Roggenbrood te eeten'². It wurd dûkt dus earst frij let yn ús skriften op, mar hat in lange foarskiednis en der binne in bulte wjergaders fan yn 'e oare Germaenske talen. De Fryske taelstúdzje hat der bilang by, dat de sibben fan *greauwen* ris yn in artikel gearbrocht wurde, al hoe'n dreech kerwei dat is. Lit ús dan út ein sette mei

I. M i d d e l l e e c h d ú t s k *grêve*, m. 'Griebe, ausgedörrte Rückstände, im bes. feste, dünne Fleischrückstände beim Auslassen des Fettes' (A. Lasch-C. Borchling, *Mittelniederdeutsches Handwörterbuch*, Bd. I, Teil 2. Hamburg 1934, spj. 159).

II. As it wurd yn it Middelleechdútsk bikend wie, meije wy it ek yn hjoeddeiske L e e c h d ú t s k e tongslaggen forwachtsje. Dat komt út, sa docht bliken, as wy de dialekten fan dy kontreijen neisneupe.

a) S l e e s w y k-H o l s t e i n ken de foarmen *greben*, *greven* 'Grieben, die würfelförmigen Reste von ausgebratenem Flohmen' (O. Mensing, *Schleswig-Holsteinisches Wörterbuch II*. Neumünster 1929, spj. 474).

b) Foar B r e m e n jowt in al hwat âldere boarne *greven* op mei de omskriuwing 'das häutige und sehnige Wesen, welches von dem ausgebrannten und geschmolzenen Schmalz der Thiere übrig bleibt' (*Versuch eines bremisch-niedersächsischen Wörterbuchs II*. Bremen 1767, s. 541).

c) Yn *E a s t f r y s l â n* stiet it wurd to boek as *gräfe*, *grêfe*, *grêfel*, *griggel* 'Griebe', Plur. *gräfen*, *grêfen*, *grêfels*, *griggels* 'Grieben, ausgebratene Fettklümpchen, bz. hartgebratene Reststückchen, welche beim Ausschmelzen von fettigem Fleisch oder Fett, Talg, Schmalz etc. als unauflösliche Bestandtheile desselben zurückbleiben' (J. ten Doornkaat Koolman, *Wörterbuch der ostfriesischen Sprache I*. Norden 1879, s. 671).

d) G r i n s l â n, dat taelkundich yn folle ding mei Eastfryslân oerienkomt, biskikt ús net minder as fiif foarmen: *grewels* (Westerwolde), *gruwels* (West-Westerkertier), *griewels* (Súd-Westerkertier), *griggen* (Westerwolde), *gruvvels* (Sellingen), sjoch K. ter Laan, *Nieuw Groninger Woordenboek*². Groningen-Djakarta 1952, s. 275.

e) L u n e b o a r c h hat sawol *grēb'n* as *greif* hiem as oantsjutting fan 'die Griebe, hartes Stückchen Bindegewebe, das beim Auslassen von Fett u. Talg zurückbleibt' lyk as E. Kück, *Lüneburger Wörterbuch I*. Neumünster 1942, spj. 607 ús fornijt.

f) It R y n l â n lit yn guon kriterien de oergong ta it Heechdútsk sjen en hat sadwaende in great forskaet fan foarmen, forl. *grēwən*, *grīwən*, *grīwən*, *greiwən*, *grūwən* 'der Rückstand, den man beim Ausbraten des zerschnittenen tierischen Fettes behält' (J. Müller, *Rheinisches Wörterbuch II*. Berlin 1931, spj. 1397).

g) Yn G ö t t i n g e n en G r u b e n h a g e n binne de lûdfoarmen *grêbe* en *grêwe*, f. yn 'e swang foar 'die Griebe, das Überbleibsel von einem ausgeschmelzten Fettwürfel' neffens G. Schambach, *Wörterbuch der niederdeutschen Mundart*. Hannover 1858, s. 68.

h) Foar B r a n d e n b o a r c h waerd *grēb'n* 'die zusammengeschrumpften Fettzellen, welche beim Ausbraten des Speckes, Talges etc. zurückbleiben' fêstlein fan J.F. Danneil, *Wörterbuch der altmärkisch-plattdeutschen Mundart*. Salzwedel 1859, s. 69.

i) Yn M e c k l e n b o a r c h is hjoed-de-dei *greeben* of *greewen* gongber as de namme fan 'ausgelassene Fettwürfel, die würfelförmigen Rückstände der zum Schmalz ausgebratenen Flomen der Gänse und Schweine' (H. Teuchert, *Mecklenburgisches Wörterbuch III*. Neumünster 1961, spj. 277).

j) P o m m e r e n koe neffens in âlde opjefte *grewen* as 'das veste, was, nach ausgekochtem Schmalz, nicht weiter zergethet' (J.C. Dähnert, *Platt-Deutsches Wörter-Buch nach der alten und neuen Pommerschen und Rügischen Mundart*. Stralsund 1781, s. 160).

Wy sille nou ús eachweid oer it Deensk, Sweedsk en Noarsk gean litte, om't it Middelleechdútsk tige ynfloed op 'e Skandinaefske talen hawn hat.

III. Yn it D e e n s k bistiet as lienwurd út it Mnd. *grêve* de meartalsfoarm *grever* 'fedtegrever', lyk as Niels Åge Nielsen, *Dansk etymologisk ordbog*. Copenhagen 1966, s. 135 útwiist.

IV. Foar it S w e e d s k kinne wy torjochte by E. Hellquist, *Svensk etymologisk ordbok I*. Lund 1957, s. 298, dêr't *grevar*, pl. 'klumpar efter fettsmältning' foun wurdt, dat allyksa út it Mnd. stammet.

V. It N o a r s k, it lêste fan 'e Skandinaefske trijekaert, is it meartal *grever* eigen, dat omskreaun wurdt mei 'Abfall gebratenen Fetts, Fettgrieben, Talggrieben' yn H.S. Falk-A. Torp, *Norwegisch-Dänisches etymologisches Wörterbuch I*². Oslo & Bergen-Heidelberg 1960, s. 345.

Oan 'e oare kant de Noardsé libbet it substantyf ek en om't it dêr foar 't neist út it Skandinaefsk oernommen is, komme hjir oanslutend de Ingelske sibben op 't aljemint.

VI. Fan N i j i n g e l s k *greaves*, *graves* 'the sediment of melted tallow' wol W.W. Skeat hawwe, it soe 'of uncertain origin' wêze (*An Etymological Dictionary of*

the English Language. Oxford 1888, s. 243). E. Klein³ is fan itselde bitinken, wylst C.T. Onions noch hwat fierder giet en *greaves* 'of unknown origin' neamt (*The Oxford Dictionary of English Etymology*. Oxford 1966, s. 412). De trije Ingelske faklju binne lykwols op dit stik fan saken net goed by de tiid, hwant it komôf fan 'e hiele wurdkloft stiet wol fêst, sa't wy aenst sjen sille.

VII. Dat it wurd ek yn 'e I n g e l s k e t o n g s l a g g e n biwoartele sit, biwiizgje de foarmen *graves, greaves, groves* 'the refuse of meat, skin, and fat from the process of tallow-making' by J. Wright, *The English Dialect Dictionary*. Volume II. London-Oxford-New York 1900, s. 712, 743.

De âldste wjergaders fan Frysk *greauwen*, dy't ek it measte útslútsel oer de ôflieding dêrfan jowe, ha wy foar 't lêst biwarre. Hja komme út 'e Dútske hoeke, it binne:

VIII. M i d d e l h e e c h d ú t s k *griefe* (dêrnêst *gribe, grîbe, griefe, grîve*) 'ausgeschmelzter Fettwürfel' (M. Lexer, *Mittelhochdeutsches Handwörterbuch I*. Leipzig 1872, spj. 1079), dat him fuortset as nhd. *Griebe* 'die Reste von Fettwürfeln, zur Fettgewinnung ausgebraten' (F. Kluge-W. Mitzka, *Etym. Wb. der deutschen Sprache*, 18. Auflage. Berlin 1960, s. 269) en tobekgiet op

IX. A l d h e e c h d ú t s k *griubo, griobo* (O. Schade, *Altdeutsches Wörterbuch I*. Halle a.S. 1872-1882, s. 353).

Nou't it materiael moedsum byinoarswile is, moatte wy oer de forklearring dêrfan gear. Aldheechdútsk *griubo, griobo* is in swakbûgd manlik wurd en wiist sadwaende werom nei germ. **greubān-*. Foar mnd. *grêve* moatte wy deselde grounfoarm oannimme, omreden germ. *eu* him neffens de algemiene regel ûntjowt ta goat. *iu*, âhd. *iu, io*; âsaks. *eo, io*; mnd. *ê*, âfrysk *ia* (as yn it folgjende wurdlid net in *i, î, j* of *w* stie), *iu* (hwannear't oarspronklik *i, î, j* of *w* dêroan folge), ags. *êo*, forlykje:

germ. **peubaz*: goat. *piufs*, âhd. *diub, diob*, âs. *thiof*, mnd. *dêf*, âfrysk *thiaf*, ags. *dêof*;

germ. **deupa-*: goat. *diups*, âhd. *tiof*, âs. *diop*, mnd. *dêp*, âfrysk *diap*, ags. *dêop*;

germ. **leuba-*: goat. *liufs*, âhd. *liob*, âs. *liof*, mnd. *lêf*, âfrysk *liaf*, ags. *lêof*;

germ. **beudān*: goat. *biudan*, âhd. *biotān*, âs. *biodan*, mnd. *bêden*, âfrysk *biada*, ags. *bêodan*;

germ. **keusan*: goat. *kisan*, âhd. *chiosan*, âs. *kiosan*, mnd. *kêsen*, âfrysk *kiasa*, ags. *cêosan*.

Dêr is dan de *ê* fan mnd. *grêve* mei forklearre, dat krektlyk as âhd. *griubo, griobo* op germ. **greubān-* tobekgiet. De Skandinaefske foarmen *grever, grevar* litte troch har *ê* sjen, dat se fan mnd. komôf binne, hwant de rjochtstreekse fuortsetting fan germ. *eu* is yn it Noardgermaensk *jū* of *jō*. Fierders sit dy mnd. *ê* in hiele omwei lâns yn it Ingelske *graves*, dat mei rjocht en reden foar in ûntliening oan it Skandinaefsk hâlden wurdt. Nou bliuwt noch de frage oer, hoe't de Fryske foarmen meiïnoar gearhingje en hwer't se weikomme. Bihalven *greauwen, griuwen* en *greven* hat J.J.

Hof, *Friesche Dialectgeographie* ('s-Gravenhage 1933), s. 159 jit in fjirde wikselfoarm *grjowen* optekene. Fan dy fjouwer farianten sil *greven* út it Middelleechdútsk ôfkomstich wêze, dat skuort net út. Ommers, germ. **greuban*- hie yn it Aldfrysk ta **griava* wurde moatten en dêrút hie nea net it *ê*-lûd fan *greven* ûntstean kinnen. Sjogge wy nei âfrysk *thiaf* (< **peubaz*-), dat him fuortset yn it forâldere nijfryske *tsjeaf*, of nei âldfrysk *liaf* (< **leuba*-), dat yn it Nijfrysk ta *ljeaf* wurden is (nei 1945 as *leaf* stavere), dan soene wy as echt Fryske foarm fan **griava* (< **greuban*-) yn it meartal **griavan* > **grīāwen* > **grjeawen* krige hawwe of mûlk **greawen* nei útfal fan *j*. De *ê* fan *greven* is sadwaende ûnfrysk en dêrmei strykt de hjoeddeiske forsprieding fan dy foarm, lyk as dy oanjown waerd op it kaertsje, dat yn Hof syn boek op s. 160 stiet. It docht bliken, dat *greven* allinne foarkomt yn súdeastlik Fryslân, in hoeke, dy't it measte nei it greate "Saksyske" gebiet útskaeit. Oars sein, yn 'e midsieuwen moat *grêven* fan Pommeren oant Fryslân ta de gongbere bineaming west ha, dy't as reliket yn it Oertsjongersk (*greven*) en yn it Grinslânske Westerwolde (*grewels*) biwarre bleaun is. Letter hat it Frysk it lienwurd *grêven* krekt sa bihannele as wurden mei lûdwettich ûntstiene *ê* + *v*. Troch lûdforoaringen yn it Frysk binne út it yn wêzen ûnfryske *grêven* net allinne *greeuwen* (Wassenbergh!) en *greauwen* fuortkommen, mar ek *griuwen* en *grjowen*. It is foar taellju gjin nijs, dat yn it Westerlauwersk *ê* + *v* (of *ê* + *w*) oer *êw*, *euw*, *iuw*, *īuw* yn *iouw* of *īō* oergean kin. Dy lûdûntjowing, dy't sa tekenjend is foar it Frysk, waerd ûnder oaren biskreaun fan W.L. van Helten⁴ en J.S.H. Boersma⁵. It liket my sa ta, dat yn it foarmforskaet fan *greauwen* noch de tuskentrimen fan dy ûntjowing foar it ljocht komme. Wolle wy de oerlevere foarmen histoarysk oarderje, dan krije wy *greven* > *greeuwen* > *greauwen* > *griuwen* > *grjowen*. De oergong *greven* > *greauwen* lit him forlykje mei dy fan *drevert* > *dreauwert* 'reinforlet' en de forhâlding fan *griuwen* en *grjowen* komt oerien mei dy fan *bliuwe* en *bljowə*. Ik wit skoan, dat de *ê* fan *drevert* en de *iu* fan *bliuwe* fan in oar komôf binne as it lûd fan *grêven*, mar it giet hjir oer de l e t t e r e likense ûntjowing.

Nou't wy it Germaenske hear oereage hawwe, is it saek dat wy germ. **greuban*- by it Yndogermaensk oanslute. As ydg. wurdstamme komt dan inkeld en allinne **ghreubh*- yn 'e bineaming, in útwreiding fan ydg. **ghrēu*-, **ghrəu*, **ghrū*-, dat yn 't miene 'togrúzje, tomealle, towriuwe'⁶ bitsjut. Mei dy ydg. grounfoarm hingje ûnder oaren gear: litauk *grūdžiu* 'ik stamp fyn', lit. *graudūs* 'broazelich', lit. *grūdas* 'nôt, graen'; letlânsk *grūžu* 'ik tostjit', âslavysk *gruda* 'modderklute'.

Oare útrinders fan 'e ydg. stamme **ghrēu*- binne yn ús eigen tael:

great < âfrysk *grât* < germ. **grauta*- < ydg. **ghrou-d* (oarspr. 'groukerrelich');

groat < *grot* < *grut* < germ. **gruta*- < ydg. **ghru-d*;

grús (mei *gruzel* (to)*grúzje*) < germ. **grûsa-* < ydg **ghrū-d-to-*;
grouje 'jin oangrize' (eigtl 'hurd oankomme [yn it moed]') < ydg, **ghrū-*.

Om't *greauwen* by deselde wurdkloft biheart as *groat* en *grús*, kinne wy de grounbitsjutting it bêste werjaen mei 'it togruze', hwat yn dit gefal sizze wol 'it toraende, útbrette'. Falk en Torp omskriuwe de kearn fan it wurd sa: 'die groben oder festen Bestandteile, die nicht schmelzen'⁷, 'de hurde stikjes dy't net rane'.

By eintsjebislút noch in wurdmannich oer grevel yn 'e útdrukking *gjin grevel* 'gjin grissel, gjin sprút, gjin byt'. Jowe wy der acht op, dat foar *greau* yn it Skiermûntseagersk *greeuwel*⁸ sein wurdt en it Grinslânsk ûnder oaren *grewel* en ek Eastfryslân *grêfel* brûkt, dan bin ik der wol wis op, dat *grevel* in forlytsingswurd fan *greve* is,

Dat wie dan de skiednis fan *greauwen*, dat mei syn wikselfoarmen yn it Nederlânske taelgebiet ta Fryslân en Grinslân biheind is. Foar de lykbitsjuttende wurden, dy't yn oare Nederlânske provinsjes libje, forwiis ik nei de kaert fan *kaantjes* yn G. Kloeke, *Taalatlas van Noord- en Zuid-Nederland*, Afl. 6, N° 10.

By 54:

1. J. van der Kooi, *Frysk út de 17de en 18de ieu, oanfollingen diel II*. Estrik XLV. Grins 1972, s. 237.
2. E. Wassenbergh, *Taalkundige bydragen tot den Frieschen tongval*. Leeuwarden 1802, s. 36.
3. E. Klein, *A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language I*. Amsterdam-London-New York 1966, s. 678.
4. W.L. van Helten, *Zur Lexicologie und Grammatik des Altwestfriesischen*, yn: PBB. 19 (1894), s. 385.
5. J.S.H. Boersma, *De Friesche oorkonden uit het archief van het St. Anthony-gasthuis te Leeuwarden II*. Amsterdam 1939, s. 97.
6. J. Pokorny, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*. Bern 1959, s. 460.
7. H.S. Falk-A. Torp, *Norwegisch-Dänisches etymologisches Wörterbuch I*. Oslo & Bergen-Heidelberg 1960, s. 346.
8. D. Fokkema, *Wezzenlist fan it Schiermonnikoogs*. Ljouwert 1968, s. 44. A. Spenter, *Der Vokalismus der akzentuierten Silben in der Schiermonnikooger Mundart*. Kopenhagen 1968, s. 296.